

Radicalisering als opvoedingsvraagstuk

Elga Sikkens

Samenvatting

Hoe reageren ouders als hun kind extreme idealen ontwikkelt? Vaak reageren ouders niet. Simpelweg omdat ze niet weten hoe of omdat ze zich niet realiseren dat een reactie wenselijk is. Ook is er in veel gezinnen waar radicalisering plaatsvindt van alles aan de hand, waardoor ouders mogelijk niet doorhebben dat hun kind extreme idealen ontwikkelt. Deze jongeren hebben echter wel een reactie van een opvoeder

nodig. Hoewel dit onderzoek aantoont dat ouders geen directe invloed hebben op radicalisering en deradicalisering, lijkt het erop dat ouders op de achtergrond wel een belangrijke rol spelen. Opvoeders kunnen radicalisering mogelijk beïnvloeden door naar de frustraties van hun pubers te luisteren, interesse te tonen in hun ideeën en een tegengeluid te laten horen indien nodig.

Stel, op een dag komt je zoon thuis met legerkisten aan zijn voeten, compleet met witte veters. Hoe reageer je dan als ouder? Of je tienerdochter bekeert zich tot de Islam en wil mannelijke familieleden plots geen hand meer geven. Is dat een reden tot ongerustheid of kan het ook onderdeel zijn van een normale ontwikkeling binnen de identiteitsvorming op die leeftijd?

Hoe reageren ouders wanneer jongeren (extreme) idealen ontwikkelen en hebben ouders mogelijk invloed op dit radicalerings- en deradicaliseringsproces? Niet veel wetenschappers hebben onderzoek gedaan naar de ervaringen van deze gezinnen. In plaats daarvan richten onderzoek en

beleid zich vaker op het voorkómen en tegengaan van radicalisering vanuit een veiligheidsperspectief: hoe kunnen we radicalisering herkennen en, liever nog, bestrijden? Radicalisering wordt vaak uitsluitend gezien als een mogelijke bedreiging voor de maatschappij. Maar door adolescenten uitsluitend als radicaal en als bedreiging te beschouwen, vergeten we dat de ontwikkeling van idealen juist karakteriserend is voor de adolescentie. Gedurende de adolescentie en jongvolwassenheid gaan jongeren door verschillende ontwikkelingsfases en transitieën heen, waarbij levensvragen centraal staan over wie zij zijn, wat hun wereldvisie en religie is en voor welke idealen zij staan (Arnett, 2004). Jezelf verbinden aan idealen is een

Door adolescenten uitsluitend als radicaal en als bedreiging te beschouwen, vergeten we dat de ontwikkeling van idealen juist karakteriserend is voor de adolescentie

belangrijk onderdeel van de identiteitsontwikkeling, aldus Erikson (1968). Adolescenten verbinden zich aan idealen om de wereld om hen heen te begrijpen. Idealen helpen hen bij het vereenvoudigen van hun wereldbeeld en helpen hen om hun levens te organiseren binnen een nieuwe (volwassen) sociale wereld waar zij steeds meer deel van gaan uitmaken (Erikson, 1968).

Een veiligheidsperspectief op radicalisering laat niet zien wat er gebeurt in de ontwikkeling van een jongere in wisselwerking met het gezin waarin de jongere opgroeit. In het promotieonderzoek *Relating to Radicalism* (Sikkens, 2018) is daarom vanuit een pedagogisch perspectief naar radicalisering gekeken en onderzocht wat er gebeurt in een gezin waarin radicalisering plaatsvindt, als aanvulling op het veiligheidsperspectief. Er is gekeken om welke redenen de jongere zich aange trokken voelde tot een radicaal gedachtegoed en hoe de interactie tussen de jongere en de ouders het radicaliserings- en deradicaliseringsproces mogelijk beïnvloed heeft. Bovendien is gekeken of ouders een rol (kunnen) spelen in deze processen.

Definitie van radicalisering

Er zijn veel verschillende definities voor radicalisering in omloop en er bestaat in de wetenschap geen consensus over wat radicalisering nu werkelijk is (Veldhuis & Staun, 2009). Een veelgebruikte definitie is radicalisering als 'de groeiende bereidheid om diepgrijpende veranderingen in de samenleving (eventueel op ondemocratische

wijze) na te streven en/of te ondersteunen, die op gespannen voet staan met of een bedreiging kunnen vormen voor de democratische rechtsorde' (AIVD, 2014, p. 39). Echter, een jongere die gevoelig is voor een radicale ideologie, is niet alleen een mogelijke bedreiging voor een samenleving, maar ook iemand die graag ergens bij wil horen en die politiek, maatschappelijk of religieus actief wil zijn en zich wil ontwikkelen. Natuurlijk moeten we onthouden dat idealen de potentie hebben om te slaan naar extreme idealen die op gespannen voet staan met de democratische rechtsstaat. Het is daarom belangrijk om naar de ideeën van jongeren te luisteren, zelfs als deze extreem zijn, zodat ze besproken en tegengesproken en op die manier ook getemperd kunnen worden (Bartlett & Birdwell, 2010). Ouders kunnen daarin een belangrijke rol spelen door idealen te bespreken en jongeren morele kaders bij te brengen. Die morele kaders zouden ervoor zorgen dat jongeren wel idealen nastreven maar niet ten koste van anderen (Sieckelinck & De Ruyter, 2009). In dit onderzoek hebben we geprobeerd tot een definitie te komen die ook aansluit bij deze pedagogische uitdaging en die is gebaseerd op gesprekken die we hebben gevoerd met jongeren met extreme idealen en hun familieleden. Wij definiëren radicalisering als *het proces waarin een adolescent of jongvolwassene idealen ontwikkelt die politiek, maatschappelijk of religieus gezien extreem zijn en sterk afwijken van de idealen van hun familieleden en/of de samenleving waardoor de relatie tussen de opvoeder en de jongere onder spanning komt te staan* (Sikkens, 2018, p. 11, 50). Hoewel ook deze definitie niet alomvattend en universeel is, gaven opvoeders aan deze definitie te verwelkomen omdat ze een pedagogisch element toevoegt aan de bestaande definities van radicalisering.

Een kwalitatief onderzoek

Dit onderzoek bestond uit twee deelstudies. Het eerste betrof een vervolgonderzoek op *Idealen op Drift* (Van San, Sieckelinck & De Winter, 2010). De pilotstudie *Idealen op Drift* richtte zich op de mogelijke invloed van thuis, school en leeftijdgenoten op het radicaliseringsproces. Diepte-interviews

Het onderzoek laat zien dat de meeste ouders de idealen van hun kind niet ondersteunden

werden gehouden waarbij de verhalen van de jongeren als uitgangspunt dienden. Daarnaast werden ook ouders en broers en zussen in het onderzoek betrokken en werd een pedagogisch perspectief op radicalisering ontwikkeld. In het vervolgonderzoek werden meer interviews gehouden. De tweede studie betrof een Europees onderzoek, *Formers and Families*, waarin interviews werden gehouden met 31 voormalig radicalen uit Nederland, België, Denemarken en Groot-Brittannië en hun familieleden (Sieckelink & De Winter, 2015).

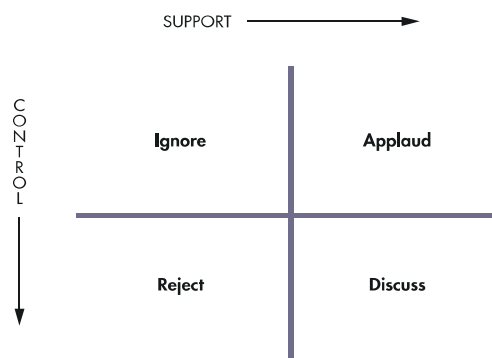
In beide studies is door middel van kwalitatief empirisch onderzoek onderzocht wat de mogelijke rol van ouders is in het radicaliserings- en de-radicaliseringsproces. Eerder radicaliseringsonderzoek baseerde zich voornamelijk op secundaire bronnen zoals boeken, krantenartikelen, rechtbank- of politiedossiers en (jihad)video's. Dit onderzoek beoogde bij te dragen aan bestaand radicaliseringsonderzoek door diepte-interviews te houden met jongeren die extreme idealen nastreven, met voormalige radicalen en met familieleden die het radicaliseringsproces van dichtbij meemaakten.

In totaal zijn voor dit onderzoek diepte-interviews gehouden met 155 personen: 73 Nederlands, Belgische, Deense en Britse jongeren met (voormalige) extreemlinkse, extreemrechtse en extreem islamitische ideologieën, 71 familieleden, 4 vrienden en 7 docenten en Jeugdzorgmedewerkers. In het onderzoek zijn verschillende extreme idealen meegenomen (zowel extreemlinks, extreemrechts, als extreem religieus) omdat eerder onderzoek aantoont dat de radicaliseringsprocessen richting

deze verschillende ideologieën mogelijk op elkaar lijken (Gielen, 2008; Van San e.a., 2010).

Reactie van ouders op radicalisering

In het onderzoek hebben we, gemodelleerd volgens Baumrind (1991) en Maccoby en Martin (1983), gebruikgemaakt van twee dimensies om de reacties van ouders op radicalisering die uit de interviews naar voren kwamen te categoriseren. We hebben gebruikgemaakt van de dimensie 'control' en de dimensie 'support' (zie figuur 1). Met *control* wordt in dit onderzoek bedoeld: de hoeveelheid regels en grenzen, monitoring en controle die de ouder uitvoert (Schaffer, 2009). *Support* definiëren we als de mate van steun, warmte en genegenheid die de ouder laat zien en de mate waarin de ouder zich inleeft in het perspectief van de adolescent (Bonnet, Goossens & Schuengel, 2012; Schaffer, 2009).

Figuur 1. Model voor reacties van ouders op radicalisering

Op basis van de interviews met jongeren en hun familieleden konden we vier verschillende reacties van ouders op radicalisering onderscheiden:

1. *Discuss/discussiëren* (veel grenzen en veel steun). De reactie werd gelabeld als discussiëren indien ouders wel openstaan voor een gesprek over de idealen (steun), maar tegelijkertijd grenzen stellen aan de idealen van hun kinderen.
2. *Reject/afwijzen* (veel grenzen, weinig steun). Het afwijzen van idealen betekent dat ouders de idealen of uitingen van hun kinderen niet

ondersteunen en niet openstaan voor een gesprek over deze idealen.

3. *Applaud/toejuichen* (veel steun en geen grenzen). Reageren door de idealen toe te juichen houdt in dat ouders de idealen van hun kind ondersteunen en geen grenzen stellen aan deze idealen.
4. *Ignore/negeren* (geen grenzen en geen steun). Het negeren van de idealen van de adolescent betekent dat ouders geen grenzen stellen, ook al ondersteunen ze de idealen van het kind niet.

Het onderzoek laat zien dat de meeste ouders de idealen van hun kind niet ondersteunden en ook geen grenzen stelden aan de ideaalontwikkeling. Ouders die reageerden zonder het stellen van grenzen of het geven van steun (negeren), deden dit niet vanuit desinteresse in hun kinderen maar lijken vooral geleid te worden door een gevoel van machteloosheid: zij hadden (voor hun gevoel) niet de 'tools' om met de radicalisering van hun kind om te gaan. Handelingsverlegenheid is zichtbaar bij deze ouders: zij wisten niet waar zij konden aankloppen voor hulp. Andere ouders waren zich er vaak niet van bewust dat sommige idealen een ouderlijke reactie nodig hebben. Velen dachten dat het simpelweg een fase was in de puberteit die vanzelf over zou gaan. Andere ouders zagen de ontwikkeling van idealen als een vrije keuze van het kind die geen ouderlijke begeleiding nodig had.

Gezinsklimaat als voedingsbodem

Het onderzoek laat ook zien dat ouders op verschillende manieren reageren en dat hun reactie

Ouders passen hun reactie mogelijk aan omdat ze het gevoel hebben dat hun opvoedingsstijl niet toereikend is

soms ook verandert met de tijd. Sommige ouders reageerden bijvoorbeeld eerst door de idealen met het kind te bespreken en de *discussie* aan te gaan, maar besloten de idealen van het kind te *negeren* op het moment dat zij merkten dat de idealen steeds extremer werden. Ook kwamen we er in de interviews achter dat ouders niet altijd reageren op de ideaalontwikkeling van hun kind zoals je zou verwachten op basis van hun gebruikelijke opvoedingsstijl zoals beschreven door Baumrind (1991) en Maccoby en Martin (1983). Zo kwamen we ouders tegen die in andere opvoedsituaties autoritair opvoedden, maar bij de ontwikkeling van extreme idealen harde grenzen stelden zonder het gesprek aan te gaan of steun te bieden. Ouders passen hun reactie mogelijk aan omdat ze het gevoel hebben dat hun gebruikelijke opvoedingsstijl niet toereikend is om met radicalisering om te gaan.

Het is natuurlijk zeer begrijpelijk dat ouders niet goed weten hoe zij het best kunnen reageren op de extreme idealen van hun kind en dat zij hiermee worstelen. De bevindingen dat ouders zich vaak machteloos voelen, wijst erop dat er handelingsverlegenheid bestaat en dat ouders niet weten waar ze terecht kunnen voor hulp en ondersteuning. Het is belangrijk om een dergelijke handelingsverlegenheid het hoofd te bieden aangezien het een verkeerd signaal zou geven aan jongeren als ouders niet reageren. Het gaat hier namelijk om de morele ontwikkeling van jongeren en binnen deze belangrijke ontwikkelingsstaak is ook een belangrijke opvoedingstaak voor ouders gelegen (Van San et al., 2010). Door oprechte interesse te tonen in de idealen van de jongeren maar tegelijkertijd het nodige tegenwicht te bieden door grenzen te stellen en de jongere te wijzen op alternatieve perspectieven, kunnen opvoeders mogelijk helpen voorkomen dat idealen extreem worden (Van San et al., 2010).

Beperkte invloed familieleden

In dit onderzoek is ook onderzoek gedaan naar de mogelijke invloed van familieleden op het radicaliserings- en deradicaliseringsproces. In het

publieke debat wordt wel eens geroepen dat radicalisering van huis uit wordt meegegeven. Maar eerder onderzoek heeft zich nauwelijks gericht op de rol die families spelen in het radicaliseringsproces. In dit onderzoek is daarom aan voormalig radicalen en hun familieleden gevraagd of hun radicalisering beïnvloed werd door het gezin en/of opvoedingsklimaat alsook door de reacties van ouders en andere opvoeders. Slechts 1 van de 31 *formers* (voormalig radicalen) gaf aan dat zij haar idealen van huis uit had meegekregen. Volgens de meeste respondenten daarentegen hadden ouders en andere familieleden weinig tot geen directe invloed op hun radicaliseringsproces. Wel zagen we dat sommige jongeren idealen hadden die in het verlengde lagen van de idealen van hun ouders, zij het in een meer extreme vorm. Zo stemde de vader van een extreemrechtse jongen bijvoorbeeld op Pim Fortuyn. Maar zodra de kinderen extremer werden dan hun ouders, zaten deze ouders vaak met de handen in het haar.

Veranderende reacties

Het onderzoek laat ook zien dat het gezinsklimaat indirect wel degelijk een voedingsbodem kan vormen voor radicalisering, aangezien sommige ex-radicalen opgroeiden in turbulente gezins-situaties. Zo worstelde men in een groot aantal gezinnen met scheidingen, overlijden, (geestelijke) gezondheidsproblemen of financiële problemen. Hierdoor waren ouders vaak niet op de hoogte van de bezigheden van het kind en waren zij niet in staat om in te grijpen: ouders worstelden met eigen problemen of waren in het geheel afwezig. In deze gezinnen zagen we weinig stabiliteit, warmte en steun, wat er mogelijk toe heeft geleid dat deze jongeren steun zochten buiten het gezin. Die steun vonden zij vervolgens bij extreme groeperingen. Ezekiel (2002) liet in eerder onderzoek al eens zien dat extreme groeperingen jongeren die thuis niet terecht kunnen, met open armen ontvangen en hun een surrogaatfamilie bieden.

Ook komt uit de interviews naar voren dat jongeren vaak niet terecht konden bij hun ouders om over hun idealen te praten. Sommige ouders

Het gezinsklimaat kan indirect een voedingsbodem vormen voor radicalisering

hadden het gevoel dat ze de kennis niet hadden om over politieke of religieuze zaken te praten. Zo geeft een moeder aan dat zij de signalen van radicalisering niet herkende omdat ze geen idee had van extreemrechtse kleding. Andere ouders kaptten het gesprek over de extreme idealen van hun kind af omdat ze er niet over wilden praten. De jongeren gingen vervolgens zelf op zoek naar antwoorden op hun vragen. Soms hadden ouders zo'n weerstand tegen de idealen van het kind, dat dit een feitelijke breuk veroorzaakte tussen ouder en kind. Doordat de ouders en de jongere vervolgens niet langer contact hadden met elkaar, waren de ouders ook niet in staat om de verdere ideaalontwikkeling te monitoren en te beïnvloeden. Natuurlijk was het ook moeilijk voor ouders om het radicaliseringsproces van hun kind te monitoren en hierop invloed uit te oefenen. Jongeren trokken zich meestal terug op hun eigen kamer achter hun computer, en ouders hadden vaak geen zicht op hun doen en laten. Vaak hadden ouders pas door dat hun kind geradicaliseerd was als het proces zich al voltrokken had.

De meeste formers en hun familieleden ontvingen geen professionele hulp tijdens het radicaliseringsproces. Het lijkt erop dat ouders ook niet om hulp vroegen omdat zij bang waren dat dit de situatie alleen maar erger zou maken of omdat ze zich schaamden. De ouders die wel hulp zochten, vonden die vaak niet. De radicalisering van de formers in dit onderzoek vond vaak al voor 2012 plaats, voordat radicalisering op de politieke agenda stond. Maar weinig professionals wisten toen hoe zij konden handelen bij radicalisering. Bovendien konden instanties als Politie en Jeugdzorg niet ingrijpen zolang de jongere geen wet had overtreden.